

بررسی کارکردهای انواع عقل

در سیاست‌گذاری عمومی جمهوری اسلامی ایران

دکتر حسین قریب

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۹۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

بررسی کارکردهای انواع عقل در سیاست‌گذاری عمومی جمهوری اسلامی ایران

مؤلف: حسین قریب

مدیر انتشارات: ناصر زعفرانچی

صفحه‌آرا و اجرای جلد: فرزانه صادقیان

مسئول فنی: عرفان بهار دوست

میراث جلد: مجید اکبری کلی

ناظر چاپ: مجید اسماعیلی زارع

چاپ اول: ۱۳۹۰، چاپ دوم: ۱۳۹۴

شماره: ۱۰۰۰ نسخه

ناشر: اتحاد

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: قریب، حسین، ۱۳۳۷ -

عنوان و نام پدیدآور: بررسی کارکردهای انواع عقل در سیاست‌گذاری عمومی جمهوری اسلامی ایران/ حسین قریب.

وضعیت ویراست: [ویراست ۲]

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ط، ۳۴۴ص.

شابک: 978-964-426-502-0

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: چاپ دوم.

موضوع: سیاست‌گذاری

موضوع: عقل‌گرایی — جنبه‌های سیاسی

موضوع: مدیران دولتی — تصمیم‌گیری

موضوع: برنامه‌ریزی سیاسی

موضوع: برنامه‌ریزی سیاسی — ایران

موضوع: ایران — سیاست و حکومت — قرن ۱۴

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۴۰۴/۹۹۷H

رده بندی دیویی: ۳۲۰/۶

شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۸۳۶۸۱

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	ز
بخش اول: طرح موضوع.....	۱
بخش دوم: مباحث نظری.....	۱۵
فصل اول: سیاست‌گذاری عمومی.....	۱۹
فصل دوم - تصمیم‌گیری.....	۳۵
فصل سوم - عقل.....	۵۳
فصل چهارم - انواع عقل.....	۷۵
فصل پنجم - یادگیری در عمل.....	۱۱۳
فصل ششم - نتایج.....	۱۲۹
بخش سوم: تبیین کارکردهای انواع عقل در سیاست‌گذاری عمومی.....	۱۴۵
شوروی سابق و چین.....	۱۳۵
فصل هفتم - اتحاد جماهیر شوروی سابق.....	۱۴۰
فصل هشتم - سیاست‌گذاری عمومی در چین.....	۱۶۴
فصل نهم: ارزیابی.....	۱۸۵
بخش چهارم: تبیین کیفیت سیاست‌گذاری عمومی در جمهوری اسلامی ایران.....	۱۹۳
فصل دهم - تبیین کیفیت سیاست‌گذاری‌ها در خصوص توسعه و تعامل جهانی.....	۱۹۷
فصل یازدهم - تبیین کیفیت سیاست‌گذاری‌ها در خصوص توسعه و فضای	

کسب و کار.....	۲۳۶
فصل دوازدهم — تبیین «کیفیت سیاست گذاری ها» در خصوص توسعه و «اشتغال».....	۲۸۴
بخش پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات.....	۳۱۳
فهرست منابع.....	۳۳۱

پیشگفتار

«سیاست‌گذاری عمومی» به مطالعه «دولت در عمل» می‌پردازد. در این نوشتار در نظر است به تبیین اهمیت سیاست‌گذاری عمومی و همچنین یکی از متغیرهای مهم و تأثیرگذار آن در سرنوشت استراتژیک جامعه پرداخته شود. کیفیت سیاست‌گذاری عمومی، تحت تأثیر جدی متغیر می‌نامیم «کیفیت عقلانیت» نخبگان سیاسی می‌باشد. بدین معنی که کیفیت «مناسب» عقلانیت نخبگان سیاسی موجب ارائه سیاست‌گذاری عمومی مطلوب گردیده و زمینه کارساز و عملکردهای مثبت دولت را فراهم ساخته و در نهایت سرنوشت استراتژیک جامعه را متحول می‌نماید.

نظر به نقش تعیین‌کننده نهاد دولت و حاکمان سیاسی در تحولات استراتژیک هر جامعه، در دهه‌های اخیر نیز مباحث مربوط به «کارآمدی» دولت از حیثیت و مزیت بیشتری برخوردار گردیده و توجه کارشناسان را به خود معطوف داشته است. سیاست‌گذاری عمومی از جمله رشته‌های تخصصی است که «مسائل عمومی» جامعه در حوزه‌هایی همچون امور اقتصادی، امور اجتماعی، امور آموزشی، امور تحقیقاتی، امور زیست‌محیطی، امور ارتباطی و... که در قلمرو کارکردهای کلان دولت‌ها قرار می‌گیرد را مورد ارزیابی قرار می‌دهد و کارآمدی نخبگان سیاسی را نسبت به «حل» مسائل مربوطه بررسی می‌نماید.

بنابر این سیاست‌گذاری عمومی فرآیند جامعی است که عمل دولت را در سه مرحله قبل از عمل، حین عمل و بعد از عمل، مدنظر داشته و در هر یک از مراحل مزبور، «عقلانیت» نقش اساسی و مهمی دارد. در این نوشتار، با مروری به سرنوشت استراتژیک چندین کشور و چند سیاست‌گذاری راهبردی در ج.ا.ایران، نقش با اهمیت و اساسی عقلانیت نخبگان سیاسی و تأثیر آن در سیاست‌گذاری عمومی که کارآمدی دولت‌ها را رقم می‌زند، بیش‌ازپیش

ح بررسی کارکردهای انواع عقل...

آشکار می‌گردد.

ویژگی بارز مطالب بخش‌ها و فصول مختلف کتاب را شاید بتوان در دو نکته ذیل خلاصه کرد:

▪ عقلانیت و خردورزی مفهومی واحد و بسیط نمی‌باشد، بلکه دارای «انواع» گوناگون بوده و از دامنه و ابعاد پیچیده‌ای برخوردار است. از این رو می‌توان گفت «نوع» تعقل و تفکر و «چگونگی» خردورزی از «اصل» تعقل و خردورزی دارای اهمیت بیشتر است. هر یک از حاکمیت‌ها و نخبگان سیاسی به نحوی از «اصل» تعقل و تفکر بهره‌مند هستند و به عبارت دیگر نمی‌توان حاکمیتی را در نظر گرفت که نسبت به مشکلات و مسائل مربوط به جامعه خود، تعقل و تفکر نداشته باشد. اما بین حاکمیت‌ها از لحاظ «نوع» و «چگونگی» تفکر و تعقل حاصله شکاف قابل توجهی وجود دارد و همین امر به سیاست‌گذاری‌های متفاوت و سپس سرنگ شدن استراتژیک جوامع مختلف انجامیده است. لذا تبیین «انواع عقل» از اهمیت فراوانی برخوردار می‌باشد و خصوصاً کارکردهای مختلف آن در سیاست‌گذاری عمومی قابل توجه است.

▪ نسبت به تبیین چند سیاست‌گذاری عمومی ج.ا.ایران در حوزه‌هایی همچون «تعامل جهانی»، «فضای کسب و کار» و «اشتغال» همت گمارده شده است. در مطالعات سیاست‌گذاری عمومی در ایران، کمتر به این دریچه‌ها پرداخته شده است. با ارزیابی سیاست‌گذاری‌های به عمل آمده و همچنین عملکردی، مربوطه، کیفیت عقلانیت و «نوع» خردورزی نخبگان سیاسی و اثربخشی سیاست‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد و ریشه‌کاستی‌ها کالبدشکافی می‌شود که تمامی آن‌ها می‌تواند بحث‌انگیز و قابل تأمل باشد.

مباحث این نوشتار به پنج بخش تقسیم می‌گردد:

بخش اول، اختصاص به طرح موضوع دارد که به تشریح ضرورت بررسی ابعاد موضوع و همچنین سؤال و فرضیه اصلی پرداخته شده است.

بخش دوم، مباحث نظری این نوشتار را در برمی‌گیرد و مشتمل بر شش فصل می‌باشد که هریک از فصول اختصاص به تعریف و تشریح سیاست‌گذاری عمومی، تبیین فرایندها و مراتب تصمیم‌گیری، تبیین جایگاه و شأن عقل، تجزیه و تحلیل انواع عقل (رویکردها و روش‌ها)، یادگیری در عمل و نتایج دارد.

بخش سوم، شامل سه فصل می‌باشد که هریک از آن‌ها اختصاص به تجزیه و تحلیل

«عقلانیت» و «چگونگی» آن، نوع و نحوه سیاست‌گذاری‌های عمومی در کشورهای شوروی سابق، چین و همچنین نتایج آن‌ها دارد. مباحث این بخش آثار بیرونی کارکردهای هر یک از انواع عقل در سیاست‌گذاری‌ها و سپس سرنوشت عمومی کشورهای مزبور را در راستای آزمون فرضیه تحقیق نمایان می‌سازد.

بخش چهارم، نیز اختصاص به حوزه سیاست‌گذاری عمومی در ج.ا.ایران دارد که شامل چهار فصل می‌باشد. در این بخش کیفیت چند سیاست‌گذاری کلان و استراتژیک نخبگان سیاسی در طی برنامه‌های اول، دوم، سوم و چهارم توسعه در خصوص «پیش‌نیازهای توسعه»، «خیابان سب‌وکار توسعه» و «اهداف کلان توسعه» مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و نقاط ضعف و قوت عقلانی و نوع خردورزی آن‌ها بازشناسی می‌شوند.

در بخش پنجم، نیز نسبت به «نتیجه‌گیری» از مباحث و پاسخ به سؤال اصلی تحقیق و ارائه چند پیشنهاد «راهبردی» اقدام شده است.

چاپ دوم کتاب براساس درخواست‌های خوانندگان محترم و همچنین دانشجویان گرامی، همراه با حذف و اضافه‌هایی در مطالب می‌باشد. بدین معنا که بعضی از فصل‌های چاپ اول حذف شده و بعضی از آمارهای پیشین نیز روزآمد گردیدند. باشد که این پژوهش به بخشی از دغدغه‌های نخبگان محترم فکری و ابزاری کشور و همچنین دانش‌پژوهان ارجمند پاسخ‌های مناسب را ارائه نماید.

در پایان لازم است از اعضای محترم شورای بررسی متون علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی و خصوصاً جناب آقای دکتر نامدار که زمینه‌ساز سکون این پژوهش شدند و همچنین از جناب آقای زعفرانچی، سرکار خانم صادقیان و سرکار خانم هاکمی، جناب آقای خانجانی، جناب آقای فراهانی، سرکار خانم رضایی و سرکار خانم یوسی که در دبیرایش و تنظیم و تایپ مطالب این جانب را مددکار بودند، تشکر و قدردانی صمیمانه‌ای را به عمل آورم.